

ОБУЧЕНИЕТО ПО РЕЛИГИЯ В ЕЛЕКТРОННА СРЕДА ОТ РАЗСТОЯНИЕ

Илонка Стоянова, Дарина Мавродиева-Кючукова, Ирина Владимирова

TEACHING RELIGION IN AN ELECTRONIC ENVIRONMENT
Ilonka Stoyanova, Darina Mavrodieva-Kyuchukova, Irina Vladimirova

Abstract: *The pandemic of COVID 19 and the introduced measures to limit the virus have led to a restructuring of the organization of the educational process, including religious education in an electronic environment. This has led to the use of various information systems and networks equivalent to interactive teaching methods, providing new opportunities for the use of innovative practices in the work of pedagogical specialists. The article analyzes the advantages and disadvantages of e-learning in religion and presents the pedagogical experience of implementing two interdisciplinary lessons conducted in an electronic environment in a distance form, with primary school students studying at the school "Orthodox Christian Values and Traditions".*

Key words: *education in religion, electronic environment, integration of knowledge, teamwork*

<https://doi.org/10.46687/TBSL2754>

Пандемията от COVID-19 и свързаните с нея извънредни мерки за ограничаване на разпространението на вируса в България доведоха до прекратяване на всички присъствени форми на обучение в училище от 13 март 2020 г. За да се компенсира липсата от присъствен образователен процес, училищата започнаха обучение от разстояние в електронна среда, т. нар. „електронно обучение“.

Терминът *електронно обучение* (E-learning) се отнася до интерактивно обучение, което използва информационни и електронни технологии за комуникация като средство за преподаване. Електронното обучение е образователен процес, включващ електронни учебници, образователни услуги и технологии, който може да се осъществява синхронно, асинхронно и събитийно-ориентирано (Harizanov, Petrov 2020: 150). Бързото преминаване към електронно обучение е „осигурил най-силния тласък напред в развитието и оптимизацията на учебния процес и е показал огромния потенциал на дистанционната форма на обучение“ (ПО 2020: 3).

Използването на цифровите технологии и интернет в електронното обучение създава големи възможности с многобройните си образователни ресурси, но постави както учителите, така и учениците, и родителите в непозната, нетрадиционна и предизвикателна среда и подложи на изпитание дигиталните им умения и способността им да се адаптират гъвкаво към ситуацията. На училищата и учителите им беше предоставена свободата сами да определят моделите, формите, методите и инструментите за организиране на процесите на преподаване и учене според специфичния училищен контекст и нуждите на учениците. В същата степен тази реорганизация засегна и обучението по религия, макар че то не е задължителен предмет.

Известно е, че след промените през 1989 г. обучението по религия в училище е въведено експериментално през 1997 г. като свободноизбираема подготовка с един час седмична заетост. Въпреки че немало подкрепят

мнението, че „религиозното обучение трябва да намери своето сериозно място в развитието на знанията на ученика и неговото разбиране на религиозните вярвания и практики с цел търсене на собствена духовна идентичност“ (Legkostup 2012: 21), възпитателно-образователният процес по религия и днес продължава да се осъществява в часове за задължително избираема и/ или свободно избираема подготовка (Instruktsiya 2003). По-широко разпространена форма на провеждане на обучение по религия в българските училища е организирането на групи в занимания по интереси. Възможност учениците да получат религиозно обучение е и посещаването на школите към ЦПРЛ или прицърковните (неделните) училища.

За разлика от храмовете, които останаха отворени по време на пандемията, заповедта на Министъра на здравеопазването да се преустановят посещенията в центровете за подкрепа за личностно развитие, детски центрове, клубове и други, предоставящи организирани групови услуги за деца, изправи учителите по религия пред нелеката задача да търсят ефективни и нестандартни решения, гъвкави и креативни структури, устойчиви и адекватни модели на взаимодействие.

Според направеното от гл. ас. д-р Полина Спинова изследване (в периода март 2020 г. - март 2021 г.) само половината от учителите по религия са провеждали религиозно обучение под някаква форма. За останалите организирането на електронно обучение от разстояние е било непосилна задача. Както повечето учители по общообразователни предмети, така и учителите по религия в началото на пандемията не са се чувствали подготвени за работа в електронна среда. Те са срещнали затруднения както в техническото осигуряване на дистанционното обучение, така и в организацията, набавянето на дидактични материали и пренастройване на методиката си за работа с учениците. Много учители богослови са нямали мотивация да организират учебни занятия в електронна среда и са считали този вид обучение за непосилно физическо и психическо натоварване заради липсата на умения за работа с електронни устройства, негативната нагласа към използването им в обучението и не на последно място заради факта, че предметът не е задължителен. Обучение по религия е имало само там, където е била указана подкрепа от ръководствата на училищата и където учителите са положили значителни усилия, за да продължат връзката си с учениците. Занимания в електронна среда към прицърковните школи също са се провеждали само при наличие на съдействие от енориите. Главната причина част от учителите по религия да не губят мотивацията си въпреки трудностите е, че те възприемат работата си като призвание и служение на Бога. За тях дистанционното обучение е вариант за продължаване на учебния процес в кризисна ситуация. Именно високата мотивация и професионалната компетентност на учителите имат „ключова роля за ефективността на обучението от разстояние“ (Spirova 2021).

Интернет пространството предлага различни уеб платформи, които могат да се използват при организирането и провеждането на електронното обучение, но 34% от учителите по религия са предпочели да работят с препоръчаната от МОН Microsoft Teams. Другите по-използвани платформи са Zoom“ (23%) и Google Classroom (12%), а за комуникация с учениците и за предоставяне на материали, с които децата да работят асинхронно, са използвани платформите Skype, Viber, Messenger Rooms и др.

Резултатите от изследването сочат, че само 12% от учителите богослови са използвали асинхронната форма на работа, в 30% от случаите обучението е било смесено, а половината от учителите (48.5%) са използвали синхронната форма на обучение, осъществявайки пряка връзка с учениците си, макар че живият контакт с учениците не може да бъде напълно заменен от работата в електронна среда, особено когато обучението е на по-малки деца. Задачата на учителя по религия е да създаде най-благоприятна атмосфера, за да могат учениците да преживеят срещата с Бога и активно да се включат в хода на занятието (Legkostup 2013: 259).

Освен трудностите и предизвикателствата, електронното обучение има и свои положителни страни. То доведе до повишаване на компютърната грамотност и дигитални умения на учители и ученици, започна активното включване на информационните технологии в учебния процес, опознати са нови ресурси в интернет, разширяват се използваните подходи, методи и средства за обучение. Всичко това дава на учителите по-голяма увереност в собствените им уменията и възможности за личностно и професионално развитие. Тази увереност е силен мотивиращ фактор и за участието на учениците в образователния процес, и за по-високите им постижения (Spirova 2021).

Отношението на учителите към технологиите, използвани в процеса на обучение, оказва влияние върху ефективността на преподаването и резултатите от ученето. Анализ на Института за изследвания в образованието сочи, че ако учителите са настроени позитивно към използването на информационно-комуникационна техника в учебния процес, то учениците им се адаптират по-лесно към обучението от разстояние в електронна среда и проявяват по-голям интерес, мотивация, ангажираност с учебния процес и усвояват без затруднения учебния материал (Hristova, Petrova, Papazova 2020: 98).

Това твърдение се потвърждава и в реализираните и представени тук интердисциплинарни уроци по религия, проведени през учебната 2020/2021 година в електронна среда от разстояние с ученици от III^A клас на ОУ „Панайот Волов“ – гр. Варна, с класен ръководител г-жа Ирина Владимирова, които се обучават в школа „Православни християнски ценности и традиции“ при ЦПЛР – ОДК, гр. Варна, с ръководител ст. учител богослов Дарина Мавродиева-Кючукова.

Липсата на пряк контакт на учителя с учениците създава условия за доразвиване на методическите похвати за предаване на знания и развитие на компетентности. С помощта на електронните платформи учителят по религия по-добре визуализира учебния материал и по атрактивен начин насочва вниманието на учениците към разглежданата проблематика. Използването на интерактивни методи дава нови възможности за взаимодействие между учителя и учениците, активно участие на учениците и нов път за усвояване на знания и компетенции.

Началният етап на обучение е най-подходящото време за начало на преподаването на религия, тъй като то спомага за формирането светогледа на децата чрез запознаване с основните истини на християнството и възпитание в християнските ценности. Освен това обучението по религия в начален курс предлага широки възможности за междупредметни връзки с други предмети като Български език и литература, Човекът и обществото, Информационни технологии и др. В педагогическата литература междупредметните връзки се

определят като: условие, повишаващо ролята на обучението за формиране на научен светоглед; дидактическо условие за формиране на познавателните интереси на учениците; развитие на мисленето им; развитие на творческите им заложби. Изследванията показват, че междупредметните връзки влияят позитивно върху познавателната мотивация на учениците, затова в педагогическата си практика използваме интердисциплинарните знания като ефективно средство за реализиране на междупредметни връзки с цел не само да се обогатява системата от светогледни знания на учениците, а и да се повишава мотивацията им за учене.

Интердисциплинарен урок „Рождество Христово“

Урокът е проведен през месец декември на учебната 2020/2021 година в електронна среда от разстояние.

Разработването и провеждането на интердисциплинарното занятие е осъществено в продължение на 5 учебни часа, в тясното сътрудничество и подкрепа на класния ръководител на III^A клас – г-жа Владимирова.

Реализираната практика има за цел приобщаване на подрастващите към християнските ценности и осмисляне на съдържанието на празника Рождество Христово; придобиване на умения за работа в екип в електронна среда от разстояние; придобиване на междупредметни компетентности и стимулиране на творческите умения на учениците.

➤ Технология на подготовката

Урокът бе реализиран на три части: 1. теоретична част; 2. изработване на коледни картички; 3. организиране и провеждане на тържество, посветено на големия християнски празник Рождество Христово.

➤ Технология на реализацията

Първата част на урока е проведена в рамките на 1 учебен час. Целта е християнският празник Рождество Христово да бъде представен по достъпен и интересен начин. На базата на конкретизираната цел се поставиха и следните задачи за изпълнение: да се запознаят учениците с библейския сюжет на Рождество Христово, както и с Рождественските символи.

Урокът е реализиран през месец декември, в онлайн среда, посредством конферентен разговор. Учебният материал е представен чрез презентация, изработена с програма PowerPoint в режим Slideshow. Използването на презентация даде възможност да се предаде нагледност на представения материал чрез подчертан ефект от наслагването на образ и слово.

Втората част на урока е проведена като творческа работилница в рамките на 2 учебни часа. Целта е учениците да споделят личните си преживявания от предстоящото тържествено отбелязване на големия християнски празник Рождество Христово. По време на занятието бе използван дискуссионен метод. Той бе реализиран чрез следните задачи: учениците да нарисуват картичка; да използват техника по свой избор. Всички изработени картички са включени в изложба презентация. По-долу са показани две от тях:

Третата част на урока е проведена като тържество, посветено на големия християнски празник Рождество Христово. Целта е учениците да разкрият своите таланти и да споделят радостта от предстоящия празник. Като гости на тържеството присъстваха г-жа Йорданка Маринова – директор на ОУ „Панайот Волов“, и г-жа Монка Николова – директор на ЦПЛР-ОДК, гр. Варна. Тържеството се проведе в Classroom чрез Google Meet връзка.

Учениците рецитираха специално подготвени стихове, посветени на празника, представена бе презентация с изработените от тях коледни картички и специален музикален поздрав.

Другата педагогическа практика, която представяме, е интегриран урок по религия и компютърно моделиране на тема „Благовещение“, проведен на 17 март 2021 г.

Тема: „Благовещение“ – урок по религия и компютърно моделиране

Цели:

1. да се повиши интересът на учениците към двата предмета;
2. да се развият умения за работа в екип.

Продължителност: 2 учебни часа

Ресурси: програма PowerPoint, програмата Scratch

Междупредметни връзки: Религия, Информационни технологии, Компютърно моделиране

Урокът е реализиран в хибридна среда. Госпожа Мавродиева-Кючукова работи в електронна среда от разстояние, а г-жа Владимирова – присъствено.

В първата част на урока учениците се запознаха с християнския празник Благовещение, а във втората част те използваха знанията си по компютърно

моделиране, за да създадат свои герои и да изберат подходяща сцена, с която да пресъздадат празника Благовещение.

Обучението по компютърно моделиране цели да даде базови знания и умения за изграждане на дигиталната грамотност на учениците. В трети клас се акцентира на усвояването на умения за работа с дигитални устройства, работа с файлове, създаване на анимирани проекти с използване на алгоритми с условия и повторения чрез визуалната среда за блоково програмиране Scratch.

Основното предимство на Scratch е, че той е уеббазиран, което го прави леснодостъпен и удобен (Scratch). Интерфейсът на средата помага за лесно създаване на програми, игри, анимации и истории. Всеки блок има специфични команди и уникални функции. Чрез Scratch учениците имат свободата да създават свой сценарий с герои и подходяща сцена. По този начин Scratch обогатява културата на децата, развива творческото мислене и уменията за комуникация, а „ефективната комуникация през XXI век е фундаментална за личния, учебния и професионалния ни успех“ (Ivanova 2016: 120). Комуникационните умения са в основата на друга важна компетентност – работата в екип, а уменията по програмиране и развиването на логическото мислене са компетенциите, които гарантират професионалната реализация на подрастващите (Scratch).

1. Организационен етап

В този етап учениците се въвеждат в темата и се запознават с организацията на работа.

2. Оперативен етап

Урокът по религия е във връзка с темата „Празнуваме Пресвета Богородица“ от учебната програма за 3 клас (Legkostup, Kyuchukova, Mavrodieva-Kyuchukova 2020: 52).

Тема: Благовещение

Цел: да се осмисли съдържанието на празника; да знаят за св. Дева Мария като избрана от Бога да стане майка на Спасителя; да участват в отбелязването на празници, посветени на Пресвета Богородица.

Реализация. Урокът по религия беше проведен в първия учебен час на учениците. С помощта на представена презентация, изработена с програма PowerPoint в режим Slideshow, учениците се запознаха с християнския празник Благовещение – научиха за благата вест, с която Архангел Михаил известил на Дева Мария, че ще роди очаквания Спасител на човечеството, научиха как трябва да се изразява почитта към Божията майка.

Урокът по Компютърно моделиране е съобразен с учебната програма за 3 клас (Milanova, Georgieva, Dafcheva 2018).

Тема: Визуална среда за програмиране

Цел: да създадат свои интерактивни истории и анимации в програмната среда

3. Продуктов етап с програма Scratch

Реализация:

Етапи	Цел
1. Разработване на сценарий	1. Да се пресъздаде съдържанието на празника Благовещение.
2. Избор на сцена	1. Да се избере място (сцена) на действието.
3. Избор на герои	1. Да се избере броят на герои участници в разказваната история. 2. Да се изберат дрехи на героите. 3. Да се напише диалогът между героите.

4. Готов продукт. Готовият продукт е свидетелство за креативността и дигиталната компетентност на учениците.

Креативността не е талант, с който човек се ражда, а е способност да се погледне на познатото по нов начин, да се направи нещо оригинално, иновативно от нещо отдавна известно (Ivanova 2016: 150), а дигиталната компетентност е една от ключовите компетентности на XXI в., която включва свободното и критично използване на ИКТ за извличане, оценяване, съхранение, създаване, представяне и обмен на информация, както и комуникация и участие в мрежи за съвместна дейност (Georgieva-Lazarova 2012: 385).

Поместените три картини са част от създадената интерактивна история. От тях стават ясни мястото на действието, броят на героите и темата на диалога между участниците, а анимацията, изготвена от третокласниците под ръководството на г-жа Владимирова, може да се види при отваряне на следния линк: <https://scratch.mit.edu/projects/501334853>.

Интерактивността е забавна и привлекателна за учениците, повишава интереса им, стимулира и мотивира тяхната активност в учебния процес, развива креативността им.

Връщането на богословието единствено към текста и словото е незадоволително. Религиозното обучение трудно може да се откаже от изобилието, присъствието и сетивната сила на интерактивните средства. В днешния изпълнен с картини свят, те са от голямо значение за религиозното обучение, именно поради сетивно-естетическо им измерение (Andonov 2005: 210).

В представените уроци, реализирани в електронна среда, изпъкват положителните страни на обучението по религия в интерактивен режим и се откроява използваният конструктивистки метод на учене, който се основава на разбирането, че в процеса на познавателната дейност новите знания се свързват с предишния опит на индивида. Чрез него се цели не само да се даде на учениците повече информация, а да се подпомогне процесът на когнитивното им развитие. „Конструктивистката педагогика изисква специални условия за обучение, където на ученици се дават възможност да си сътрудничат и помагат“ (Zhelezova 2008:193), да търсят решения на познавателни задачи в ситуации, максимално близки до реалния живот, използвайки разнообразни източници и начини на работа, за да постигнат поставените цели.

Възможността за конструктивистко учене, базирано на възможностите на информационните технологии, се оцени високо в пандемичната ситуация, в която изпадна целият свят през последните две години. От представеното дотук е видно, че съвременните технологии безспорно дават нови възможности за онагледяване на преподавания материал по религия.

Прилагането на иновативни методи на преподаване и използването на информационните технологии спомагат за подобряване на образователните резултати на учениците, повишават мотивацията за учене, развиват креативното мислене, водят до придобиване на различни компетентности и до по-осмислено и трайно знание.

В заключение можем да кажем, че обучението по религия в електронна среда е направило учителите по-креативни, иновативни и вдъхновяващи, а споделените педагогически практики доказват, че „базираното върху интернет виртуално образование може да съществува заедно с традиционното и да го разширява“ (Kusheva, Tsvetkova 2011: 87). Такъв вид практики са устойчиви, защото могат да се прилагат във всяко училище и във всички образователни области и имат възможност да се мултиплицират и доразвиват.

ЛИТЕРАТУРА

- Andonov 2005:** Andonov, B. Religioznoto obuchenie v Bulgaria v nachaloto na tretoto hilyadoletie. Sofia: Universitetsko izdatelstvo [Андонов, Б. Религиозното обучение в България в началото на третото хилядолетие. София: Университетско издателство].
- Georgieva-Lazarova 2012:** Georgieva-Lazarova, St. Evropeyski obrazovatelni iziskvaniya za obuchenie v digitalna sreda. // Strategii na obrazovatelnata i nauchnata politika, god. XX, kn. 6, s. 383-404 [Георгиева-Лазарова, Ст. Европейски образователни изисквания за обучение в дигитална среда. // Стратегии на образователната и научната политика, год. XX, кн. 6, с. 383-404].
- Harizanov, Petrov 2020:** Harizanov, K., P. Petrov. Oblachnite tehnologii v obuchenieto po matematika i informacionnite tehnologii. – In: МАТТЕХ 2020. Sbornik nauchni trudove. Tom 1, Shumen: Universitetsko izdatelstvo “Episkop Konstantin Preslavski”, s. 149-155 [Харизанов, К., Петров, П. Облачните технологии в обучението по математика и информационните технологии. – В: МАТТЕХ 2020. Сборник научни трудове. Том 1, Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“, с. 149-155].
- Hristova, Petrova, Papazova 2020:** Hristova, A., S. Petrova, E. Papazova. Otsenka na vazdeystviето na obuchenieto ot razstoyanie v elektronna sreda ili drugi neprisastveni formi varhu efektivnostta na uchilishtnoto obrazovanie. Institut za izsledvaniya v obrazovaniето, Sofia, 30.09.2020 g. <https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/11/Otsenka-vazdeystviето-na-ORES_IIO.pdf/> (status 07.05.2022) [Христова, А., С. Петрова, Е. Папазова. Оценка на въздействието на обучението от разстояние в електронна среда или други неприсъствени форми върху ефективността на училищното образование. Институт за изследвания в образованието, София, 30.09.2020 г.]
- Instruktsiya 2003:** Instruktsiya № 2 ot 23.06.2003 g. za provezhdane na obuchenieto po ucheben predmet “Religiya” <<https://mon.bg/bg/781/>> (status 03.05.2022) [Инструкция № 2 от 23.06.2003 г. за провеждане на обучението по учебен предмет "Религия"].
- Ivanova 2016:** Ivanova, M., S. Lazarov i dr. Kak da razvivame umeniya na 21-vi vek v chas? Ot uchiteli za uchiteli. Sofia: Fondatsiya “Zaedno v chas” [Иванова, М., С. Лазаров и др. Как да развиваме умения на 21-ви век в час? От учител и за учители. София: Фондация „Заедно в час“].
- ПО 2020:** Institut za izsledvane na obrazovaniето. Obrazovaniето ot razstoyanie: gotovnost na uchilishtata i semeystvata za uchene v onlayn sreda. May 2020 g. [Институт за изследвания в образованието. Образование от разстояние: готовност на училищата и семействата за учене в онлайн среда. Май 2020 г.]
- Kusheva, Tsvetkova 2011:** Kusheva, R., N. Tsvetkova. Inovativni idei i teorii za obuchenieto v digitalna sreda. // Pedagogika, god. XXI, № 1, s. 84-96 [Кушева, Р., Н. Цветкова. Иновативни идеи и теории за обучението в дигитална среда. // Педагогика, год. XXI, № 1, с. 84-96].
- Legkostup 2012:** Legkostup, M. Obuchenieto po religiya – dialog i inkluziya. Veliko Tarnovo: Faber [Легкоступ, М. Обучението по религия – диалог и инклузия. Велико Търново: Фабер].
- Legkostup 2013:** Legkostup, M. Metodicheski aspekti na obuchenieto po religiya. Veliko Tarnovo: Faber [Легкоступ М. Методически аспекти на обучението по религия. Велико Търново: Фабер].
- Legkostup, Kyuchukova, Mavrodiёva-Kyuchukova 2020:** Legkostup, M., M. Kyuchukova, D. Mavrodiёva-Kyuchukova. Religiya – Hristiyanstvo – Pravoslavie. Uchebnik za 3 klas. Sofia: Balgarska pravoslavna tsarkva – Balgarska patriarshiya [Легкоступ, М., М. Кучукова, Д. Мавродиёва-Кучукова. Религия – Християнство – Православие. Учебник за 3 клас. София: Балгурска православна църква – Балгурска патриаршия [Легкоступ, М.,

М. Кючукова, Д. Мавродиева-Кючукова. Религия – Християнство – Православие. Учебник за 3 клас. София: Българска православна църква – Българска патриаршия].

Milanova, Georgieva, Dafcheva 2018: Milanova, A., V. Georgieva, V. Dafcheva. Kompyutarno modelirane za 3 klas. Sofia: “Prosveta Plyus” EAD <https://ire-bg.org/wpsite/wp-content/uploads/2020/05/distance_education.pdf/> (status 07.05.2022) [Миланова, А., В. Георгиева, В. Дафчева. Компютърно моделиране за 3 клас, София: „Просвета Плюс“ ЕАД].

Scratch: <<http://scratch.bg/>> (status 10.05.2022).

Spirova 2021: Spirova, P. Vazmozhnosti za religiozno obuchenie ot razstoyanie v elektronna sreda. 08.06.2021 <<https://dveri.bg/8kwwd/>> (status 29.04.2022) [Спирова, П. Възможности за религиозно обучение от разстояние в електронна среда. 08.06.2021].

Zhelezova 2008: Zhelezova, D. Konstruktivizam v klasnata staya. // Nauchni trudove na Rusenski universitet. Tom 47, seriya 9, s. 193 <<https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp/9/9-40.pdf/>> (status 08.05.2022) [Железова, Д. Конструктивизъм в класната стая. // Научни трудове на Русенския университет. Том 47, серия 9, с.193].